

незначну кількість селян, головним чином з числа бідняків. У всіх регіонах республіки, і особливо в південних, діяли радгоспи та інші державні сільськогосподарські підприємства. Успішно по Україні крокувала кооперація, що охоплювала як індивідуальні, так і колективні господарства.

Список використаних джерел:

1. Бухарин Н.И. Избранные произведения. – М.: Политиздат, 1988. – 500 с.
2. XIV конференция РКП(б): Стенографический отчет. – М.-Л., 1925.
3. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. – М., 1925. – 80 с.
4. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации. – М., 1919. – 148 с.
5. Сталин И.В. К вопросам аграрной политики в СССР: Речь на конференции аграрников-марксистов 27 декабря 1929 г. // Соч. – Т. 12.
6. Завальнюк О., Рибак І. Новітня аграрна історія України. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 288 с.
7. Рибак І.В. Селянська взаємодопомога в Україні 1921-1932 рр. – К.: Рідний край, 1999. – 90 с.
8. Материалы о состоянии сельского хозяйства Украины и работы на селе. – Х., 1929. – 54 с.
9. Кантор М. Основы кооперативной политики РКП (б). – М., 1926. – 84 с.
10. Лозовий О. Основи кооперації. – Х., 1928. – 320 с.
11. Бюллетень Наркомзема УССР. – 1924. – № 51-52.
12. Басань С.Т. Народне господарство України через 5 років. – Х., 1930. – 52 с.
13. Терлецкий Е., Коган П. Советские хозяйства Украины // На аграрном фронте. – 1928. – № 2. – С. 49-62.

This article deals with the different forms of the Ukrainian villagers economic activities in the 20-th of the XX centuries.

Key words: new economic poliешс, peasantry, individual farm, collectivization, agriculture.

Отримано: 19.10.2009

УДК 323.2(477)«1989/2000»

О. В. Горбняк

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ДЕРЖАВОЮ І СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ (1989–2000-х рр.)

В статті зроблено аналіз взаємодії громадських організацій з державою в контексті становлення громадянського суспільства, зосереджено увагу на виокремленні можливих шляхів впливу громадських організацій на державу та навпаки.

Ключові слова: громадянське суспільство, третій сектор, громадські організації, адвокати, «народний парламент», лобізм.

Проблема розвитку і становлення громадянського суспільства стала актуальною із переходом України до демократичних засад розвитку та із здобуттям незалежності виникла потреба в обґрунтуванні цілої низки складних питань: співвідношення суспільства і влади, взаємних обов'язків держави і громадянина; визначення засад правового регулювання су-

спільних відносин; з'ясування ролі інститутів громадянського суспільства в умовах демократизації.

Актуальність дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку «третього сектора» пов'язана зі складним питанням реформування та трансформації суспільного життя, переходом України до демократичних засад розвитку, формуванням «нової» політичної культури, відповідно і підвищенням ролі громадян та їх добровільних об'єднань у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Мета роботи полягає у дослідженні основних аспектів взаємодії громадських організацій з державою в контексті становлення громадянського суспільства.

Розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язаний із функціонуванням самоорганізованих груп інтересів, що постають як його інститути. Такими інститутами є громадські організації, які, реалізуючи приватні корпоративні економічні, політичні, культурні та інші інтереси різноманітних соціальних груп, здійснюють позитивний вплив не лише на становлення громадянського суспільства, а й на демократизацію держави, допомагають налагодженню ефективного соціального діалогу між ними.

Важко не погодитися з думкою польського дослідника В.Точинського, що незалежність громадянського суспільства від держави зумовлена діяльністю громадських організацій, які забезпечують захист інтересів громадянина та автономність суспільних груп перед інтервенційною владою держави, керуючись правилом, згідно з яким «спільнота громадян є джерелом як для державної, так і для місцевої влади» [3, с.13].

На думку Р.Дарендорфа, «демократичний устрій держави вимагає тісної співпраці між політичними (урядовими) та суспільними (неурядовими) інституціями» [5, с.235]. При цьому перші відповідають за можливість зміни влади ненасильницьким шляхом, а другі сприяють розвиткові можливостей вираження інтересів, цінностей і уподобань як базових засад суспільства. Отже, формування громадянського суспільства можливе лише в тих демократичних державах, де відбулося політико-ідеологічне примирення двох вищезгаданих чинників задля втілення в життя свобод громадянина.

Формування і розвиток інститутів громадянського суспільства відбувалися і відбуваються одночасно і в тісній взаємодії з політичними інститутами суспільства. Механізм цієї взаємодії полягає в тому, що, будучи сферою реалізації приватних (особистих) інтересів і потреб – індивідуальних і колективних (часто протилежних), громадянське суспільство не в змозі вирішити проблему їх узгодження. Правова держава як виразник волі всього населення, спираючись на публічний характер своєї діяльності, покликана примирити, узгодити ці інтереси, забезпечити суспільний порядок і згоду щодо основних питань суспільно-політичного розвитку.

Головним структурним елементом громадянського суспільства є так званий «третій сектор». Він є значним і, крім того, таким, компонентом громадського життя, що динамічно розвивається по всьому світі. Він являє собою не тільки інститут, що служить задоволенню сутнісних потреб людей, але і могутньою зростаючу економічну силу, що впливає на всі сфери громадського життя.

Процес взаємодії держави і «третього сектора» в громадянському суспільстві не є простим і однозначним. Перебуваючи в постійному діалозі одне з одним, вони безперестанно конкурують між собою.

У взаємовідносинах держави з інститутом громадянського суспільства можна виділити два основні види взаємовідносин – співробітництва й панування, хоча досить часто в реальності використовуються комбінації цих типів стосунків.

Характер взаємовідносин держави й громадянського суспільства зумовлюється не лише станом громадянського суспільства, рівнем його розвитку й консолідації, здатністю захищати свої інтереси, а й такими характеристиками держави, як верховенство права, конституційне забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина. Держава завжди намагається контролювати та зберігати існуючі сфери свого впливу або впливати на громадянське суспільство, захищаючи інтереси інститутів влади. У розвинутих демократичних країнах теоретично розроблені й реально діють важливі принципи народовладдя, які реалізовані в конституції і законах.

Сучасне суспільство включає в себе найрізноманітніші соціальні групи (етнічні об'єднання, асоціації, створені з релігійних, бізнесових та громадських груп), які, захищаючи свої інтереси, часто виявляються суперниками і, водночас, співниками, йдучи через компроміси до кінцевого рішення. Їх інтереси на переговорах між собою та в органах місцевої і державної влади виражають спеціально створені групи інтересів. Під групою інтересів розуміють спеціальну групу людей, які об'єднані особливими зв'язками взаємного інтересу або користі і які діють на всіх рівнях влади через неформальні узаконені канали. Ці групи займаються розв'язанням конкретних питань і різняться формами організації [8].

Інституційовані групи інтересів, або так звані групи тиску, формально організовані, складаються з професійно підібраних кадрів та наділені чітко визначеними політичними й соціальними функціями. Вони формуються в межах таких організацій, як політичні партії, громадські організації, асоціації галузевої економіки тощо. Особи, які репрезентують групи інтересів і працюють заради досягнення цілей цих груп, називаються лобістами.

В Україні для пересічного громадянина слово лобі тож саме з поняттям корупція і має негативний відтінок. Тому часто українські політики виступають за заборону лобізму як такого, що створює основу для хабарництва і належить до явищ кримінального характеру.

Насправді слова лобізм і корупція зовсім не синоніми. Лобізм як спосіб впливу на представників вищих органів державної та місцевої влади для демократичного суспільства є досить нормальним явищем. Поняття «лобізм» (від англ. *«lobby»*) – закрите приміщення для прогулянок, коридор, кулуари) достатньо нове для нашого суспільства. В сучасній інтерпретації воно означає систему впливу на членів законодавчих органів з метою ухвалення або несхвалення того чи іншого законопроекту, вигідного тій чи іншій соціальній групі [7, с.55].

Звичайно, в повному обсязі процес лобіювання контролювати неможливо в силу його специфічної природи, але сам факт, що тимчасове об'єднання та узгодження інтересів певних груп, з одного боку, та урядов-

ців і законодавців, з іншого, сприяє цивілізаційному процесу в цілому та добробуту конкретних соціальних груп і індивідів, є безперечним.

Для громадських організацій лобіювання – це «просування і відстоювання суспільних інтересів у законодавчому процесі шляхом дії на обраних офіційних осіб (депутатів) в рамках формалізованої демократичної системи управління (ініціація законопроектів, інформаційна робота з депутатами і фракціями, експертиза законопроектів і т.д.)» [2].

В Україні громадські організації офіційно не мають права на здійснення законодавчої ініціативи. Тому лобіювання є єдиним «прямим» шляхом представлення інтересів громадських організацій. Як відомо, класична модель лобіювання виглядає так: група інтересу – група тиску – лобі. Групою інтересу є: «добровільне об'єднання людей з формальною основною структурою, де особисті вимоги поєднуються з матеріальною, духовною, суспільною користю, і котрі виражають себе всередині своєї організації, або за допомогою співробітництва і впливу висловлюються відносно інших груп і політичних інститутів» [7, с.55].

Дане визначення дозволяє констатувати, що громадські організації насамперед є певною мірою представниками групових інтересів. Децентралізація влади є важливим стимулом розвитку груп тиску з груп інтересів громадських організацій (Західна Європа, США). Здійснення тиску громадськими організаціями має свою специфіку. Як відомо, основна мета будь-якої громадської організації є вирішення конкретної проблеми (або низки проблем) суспільного життя. Отже, лобіювання громадськими організаціями не є складовою існування громадських організацій, а швидше, це наслідок їх діяльності.

Пол Міллер – відомий американський лобіст – вважає, що громадським організаціям Центральної та Східної Європи краще представляти свої інтереси коаліцією. По-перше, коаліція викликає зацікавленість. У свою чергу, зацікавленість сприяє зростанню сил. Коаліція – явище відносно нове, а тому викликає неабияке зацікавлення з боку ЗМІ та уряду, що сприяє залученню нових членів у процес лобіювання. Члени уряду змушені з більшою повагою прислухатися до вимог коаліції. Чим більша група лобістів, тим легше переконати політиків підтримати її позицію. Люди почувають себе більш впевнено і зручно, працюючи разом як члени коаліції. Коаліція дає можливість висунути декілька проблем одночасно, а, отже, працює як скоординована інформаційна мережа [1, с.33].

Процес залучення громадських організацій до політичного процесу має три етапи. Перший, це – допомога у визначенні найбільш актуальних проблем, для вирішення (узгодження шляхів подолання проблеми, визначення пріоритетності завдань). Другий етап – це політичне конструювання шляхів розв'язання проблеми (вибір найбільш правильного шляху з усіх можливих). Третій – це імплементація теорії у практику (безпосереднє вирішення проблеми).

Можна визначити чотири шляхи впливу громадських організацій на державну політику:

1. Безпосередній вплив – розв'язання актуальних проблемних питань, які не можуть бути вирішені державою. Цей вплив має короткостроковий

ефект, якщо не комбінується з одночасним впливом на зміну політики держави щодо цього питання.

2. Консультативний – спрямування державної політики у правильне русло. Громадські організації шукають шляхи представлення інтересів та проблем недостатньо репрезентованих груп через переговори з владними структурами – адвокати (advocacy).

3. Інноваційний – розробка та демонстрація нових шляхів вирішення проблем.

4. Наглядний – контроль за правильним виконанням державної політики.

Адвокати (представництво і захист прав та інтересів громадян) – це «вид діяльності, за якої громадяни та громадські організації висловлюють занепокоєння щодо порушення своїх прав, а також вдаються до активних дій для їх захисту» [6].

«Адвокати», «адвокація», «адвокатування», «народний лобізм»: у всіх наведених чотирьох поняттях мають одне значення – захист суспільних інтересів. Слово *advocacy* походить від грецьких «*ad*» (тут, в даний момент) і «*voca*» (звати, закликати). Цей термін включив у новій пропорції старі принципи роботи багатьох організацій – відстоювання інтересів конкретної групи осіб і просування актуальних ідей або прав. У широкому значенні «захист суспільних інтересів» – це «система взаємозв'язаних дій або кроків, направлених на довгострокові зміни в суспільстві або способі ухвалення політичних рішень через активізацію громадян» [2].

Таким чином, в адвокати поєднано два великі блоки:

1) відстоювання, захист справедливих інтересів яких-небудь людей або груп;

2) ствердження, просування нових суспільних ідей, цінностей, норм.

Громадська кампанія – це «серія взаємопов'язаних заходів протягом певного періоду часу, спрямована на досягнення конкретних результатів у вирішенні суспільно значущої проблеми, яка використовує різні тактики дії на організації і конкретних осіб з тим, аби вони певним чином змінили уявлення або поведінку» [1, с.33].

Інформаційні кампанії організуються, коли ініціатори ставлять за мету донести до громади відомості, що не несуть принципової новизни, але раніше закриті або менш доступні.

Термін «*фандрейзинг*» визначає діяльність із залучення фінансових, матеріальних та людських ресурсів для роботи неприбуткових організацій і реалізації їх проектів, які ставлять перед собою соціально значущі цілі [2].

Існує декілька способів залучення ресурсів, необхідних для роботи громадських організацій та реалізації їх проектів. Насамперед, це – залучення фінансових ресурсів; отримання доходу від деяких видів комерційної діяльності у межах статуту і в тих обсягах, що дозволяє громадським організаціям законодавство; отримання фінансових ресурсів у вигляді спонсорської допомоги, пожертвувань; отримання державних дотацій, грантів [4, с.12].

Крім фінансових ресурсів, для роботи громадських організацій потрібно залучати ще й матеріальні ресурси, наприклад, обладнання та при-

міщення, а також людські ресурси, тобто, необхідний для виконання робіт персонал.

Отже, на відміну від локальних, загальні проблеми потребують більше часу, матеріальних та людських ресурсів для вирішення, не можуть бути вирішені самі по собі, потребують комплексного підходу. Може не бути впевненості, які саме потреби слід задовольняти та в чому полягає проблема.

Другий тип проблем є завжди відкритим для лобювання громадськими організаціями. В реальному житті існують наступні шляхи впливу громадських організацій на державні структури:

1. Право участі в законодавчому процесі шляхом вироблення законопроектів та пропозицій. Так, 70% громадських організацій пропонують ініціативні проекти, тоді як 30% організацій вносять поправки до нормативних актів.
2. Організація громадських слухань законопроекту.
3. Громадські ради, створені при державних органах з числа представників громадських об'єднань.
4. Підготовка експертних висновків, консультування на загальних підставах.

Вплив на законодавчі органи є найбільш поширеним і ефективним механізмом, який вимагає систематичності та професійності. Так, організації беруть участь в розробці законів та законопроектів, проводять їх громадську експертизу, публікують заяви та звернення до громадян з різних питань у ЗМІ, організовують громадські дії (пікети, акції, семінари), лобюють конкретні пропозиції в органах державної влади через депутатів та участь у виборах усіх рівнів, проводять моніторинги здійснення рішень, опитування, аналізують досягнуті результати.

Одним із видів взаємодії держави і громадських організацій є створення «народного парламенту», – неформальної структури, дорадчого органу при міській державній адміністрації.

З одного боку, парламент доносить інформацію про плани муніципалітету до всіх прошарків населення, з другого – дозволяє населенню брати участь у прийнятті рішень. Народний парламент збирає відповідальних представників влади, депутатів, контрольноючих органів, бізнесу та громадськості. Важливою складовою частиною Народного парламенту є громадські організації міста, які зв'язують владу з народом. Їх авторитет значно залежить від можливостей впливати на прийняття рішень органами влади. Структура парламенту враховує, що кожна з громадських організацій через своїх представників може вносити конкретні пропозиції місцевого населення для обговорення. Проект базується на залученні до парламенту різних угруповань, та, відповідно, має на меті охоплення якомога більшої кількості місцевих жителів. Подібні «народні парламенти» були створені в 2000 р. у місті Вознесеньку Миколаївської області та у місті Джанкой [1, с.34].

В Україні розпочався поступовий і складний процес налагодження співпраці між громадським та державним секторами на рівні місцевого самоврядування, що є передумовою розвитку громадянського суспільства, адже передбачає спільну відповідальність за добробут локальної громади і

закладення основ громадського самоврядування. Таке партнерство покликане створити умови для максимально швидкого і гнучкого реагування на місцеві потреби, ефективне вирішення нагальних потреб.

На цьому шляху багато проблем, джерелом яких є відсутність сформованої традиції громадянського суспільства, що виявляється в низькому рівні громадянської свідомості (конкретні вияви – зухвале ставлення чиновників до громадських організацій, небажання і невміння співпрацювати із громадськістю, невміння пересічних громадян формулювати свої проблеми та самим брати участь у їх вирішенні тощо), нерозвиненості третього сектора (брак професіоналів, особливо у сільських районах, недосконала мережа координації та обміну інформацією всередині громадського сектора, брак ресурсів тощо), непристосованість державного сектора до співпраці із громадою (недосконалість законодавства, відсутність досвіду).

Отже, громадські організації є невід’ємним елементом демократичного суспільства, в якому існують і вільно проявляються досить різні потреби й інтереси громадян. Вони виражають і захищають інтереси певних соціальних груп суспільства, користуються масовою підтримкою своїх членів і прихильників, виражають свої вимоги через певні програмні установки і цілі (як відкрито, так і, іноді, приховано). З часів свого виникнення громадські організації пройшли довгий шлях еволюції та розвитку, що було наслідком соціальних, економічних, політичних змін як у світі загалом, так і в окремих країнах.

Аналіз основних видів суспільних відносин, що складають структуру громадянського суспільства, дозволяє визначити напрямок взаємин громадянського суспільства і держави, що досить непрості і різноманітні за своїм змістом. Основним напрямком цих взаємин є єдність громадянського суспільства і держави, що виражається, у першу чергу, в необхідності формування правової держави. Саме в правовій державі знаходять висвітлення конституційні принципи організації і здійснення державної влади та влади громадянського суспільства; визнання і захист основних прав і свобод людини та громадянина; встановлення демократичного державного режиму; забезпечення верховенства закону в діяльності і громадянського суспільства, і держави, взаємні обов’язки держави й особистості.

Розвиток сектора громадських організацій можна розглядати як важливе свідчення вирішального моменту у розвитку демократичних інститутів, коли відбувається перехід від державної політичної демократії до демократизації суспільства. При цьому різноманітність і неспівпадіння інтересів різних груп та організацій, що їх представляють, є чинником зростання соціальної конфліктності, у попередженні негативних наслідків якої багато що залежить не лише від держави, а й від громадських організацій.

Що ж до існуючих нині перешкод на шляху до встановлення кращих відносин між громадськими та національними й місцевими органами управління, то вони виявляються у відсутності правових механізмів громадського контролю за діяльністю органів влади, належної інформації щодо основних рішень, які ухвалюють органи влади, небажання частини органів влади співпрацювати з громадськими організаціями, а також у пасивності громадськості щодо цих проблем.

Список використаних джерел:

1. Голіченко О. Механізми впливу недержавних організацій на державні структури / О. Голіченко // Політичний менеджмент. – 2005. – №4. – С.27-34.
2. Голос громадськості. – Режим доступу: <http://www.holos.org.ua>.
3. Демчук Н. Громадянське суспільство в Україні / Н.Демчук, Л.Кудіна. – К.: Молодіжна Альтернатива, 2004. – 57 с.
4. Загородній Ю. Дослідження громадянського суспільства: модель нормативних досягнень / Ю. Загородній // Політичний менеджмент. – 2004. – №3. – С.10-19.
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А. Карась. – К.: Львів, 2003. – 519 с.
6. Мережі громадянської дії в Україні (UCAN). – Режим доступу: <http://www.ucan-isc.org.ua>.
7. Секутович К. Співпраця. Можливість чи необхідність для неурядових організацій? / К.Секутович – Львів: Т-во Лева, 1999. – 14 с.
8. Українсько-канадський проект «Розбудова демократії». – Режим доступу: <http://www.democracy.kiev>.

The article considers the analysis of co-operation of public organizations with the state in the context of formation of civil society, concentrated attention on the selection of possible ways of influence of public organizations on the state and vice versa.

Key words: civil society, third sector, public organizations, advocacy, «folk parliament», lobbyism.

Отримано: 22.10.2009